

„A FÖLDRE NYOMOTT A SZÖRNYŰ FELELŐSSÉG SÚLYA”

Jászai Mari emlékirataiból

JÁSZAI MARI Emlékiratainak első részében életének jellegzetes fordulópontjait, jellemformálásának fontosabb eseményeit veti papírra. Ebből a közel száz oldalból egy nagyon rövid szakasszal indítjuk Jászai naplóját, hogy az olvasó helyesen tudja értelmezni a magyar színház nagyasszonyának kifakadásait, érzelmi kitöréseit azokkal szemben, akik közömbösen szemlélték a világháború szenvedő hőseinek sorsát, legyenek azok front-harcosok vagy a hátszág hétköznapi elesettjei. A háború s a háború harmadik évében bekövetkezett román árulás, a románok erdélyi betörése Jászai Mari számára azt jelentette, hogy minden szenvedőnek meg kell adni a segítséget a túléléshez. A jótékonysági akcióknak, a gyűjtéseknek ez volt a célja. S joggal háborodott fel, amikor a gazdag erdélyi arisztokraták látványosan távol tartották magukat a segítségnyújtás minden formájától. Az olvasó bepillantása Jászai Mari önéletrajzi emlékezéseibe segít megértenünk ennek a nagy egyéniségnek a gondolkodását, érzelmi kitöréseit.

Meg kellett érkeznem erre a földre, ahol sohasem voltam otthon, ezek közé az emberek közé, akik között mindig idegen vagyok. Vagy agyonünnepelnek, vagy nem keltek nekik. Áldozatokat hoznak azért, hogy megismerjenek, azután elhagynak.

Óriási kíváncsisággal születtem. A kíváncsiságom máig sem bírtam kielégíteni. Ezért nem untam rá az életre. Haragban nemzettek. Szerencsétlenségek és országos csapások idején értelt meg az anyám a túlságosan érző szíve alatt: 49–50-ben, a szabadságharc leveretésekor hordott magában. Ott éltem már benne, mikor a menekülők hírül hozták a világi katasztrófát. Ott rázott meg a sírása, mikor a szent Tizenhárom kivégzéséről értesült.

1849 júniusától 1850. február 24. napjáig amíg megszülettem, csak nagy szerencsétlenségek hírére itta be a lelke, tükrözve vissza lelkes arca. Hogyne táplálkoztam volna én is ott benne bánattal, hogyne vésődött volna arcomra a fájdalomnak az a két csúnya barázdája, amely miatt sohasem látszottam fiatalnak.

Haragot és bánatot ittam az anyám vérével, halálos szomorúságot a tejével. Az ő szomorú lelke formálta az én lelkem is szomorúvá, amíg magában érlelt. Az ő könnyei hullottak az arcomra, amíg szoptatt.

De milyen szomorú emberré is lettem én!

A humornak, a jókedvnek egy sugara se szorult belém. A humor a teremtés legbűvösebb adománya! Ha irigylek valamit embertársamtól, az csak a humora. Az emberben ez az, ami a természetben az aranyos felhő, a virág, a madárdal. És ez hiányzik belőlem teljesen. Nem csoda. Gyermekkoromban minden oly rémségesen komoly volt, mint a halál.

Apám előtt sohasem nevettem. Egyetlen egyszer sem mosolyogtunk egymás szemébe. Egyetlen egyszer sem tette rám a kezét, – csak ha vert. De ezt gyakran tette.

Az anyám, nemes Keszey Julianna, kikoszarozta a jó módú kéréket a szegény Ács Józsiért. Boldogan is éltek, amíg a gyerekek el nem sokasodtak. Anyám azt kívánta, hogy a városba költözzünk, mert nem akart, mint ahogy ő mondta, röpököt nevelni gyermekeiből. Apám engedelmeskedett neki

s csak azt kötötte ki, hogy „aztán ne panaszkodj, ha az élet nehezebb lesz, mint falun”.

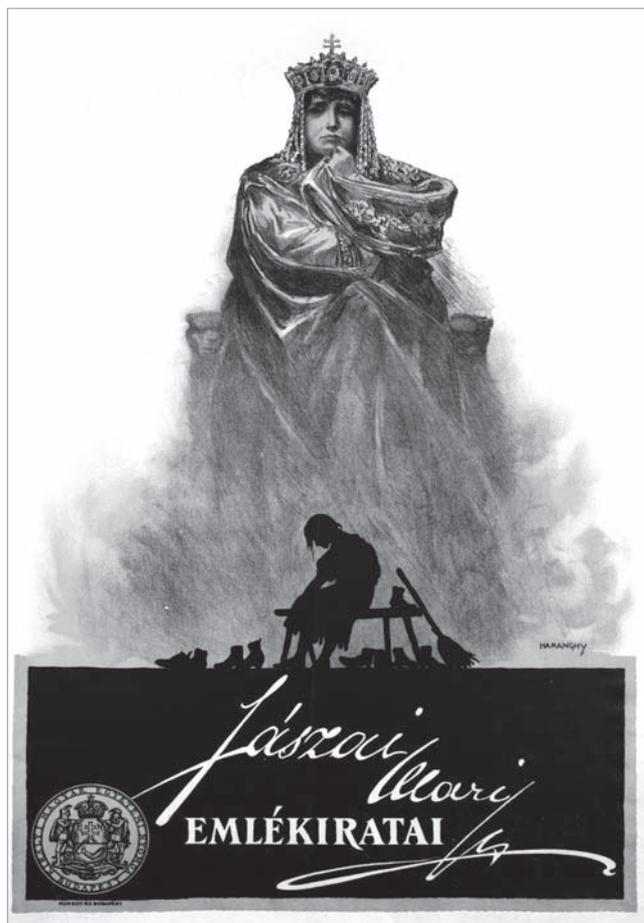
1853-ban költöztünk be Győrbe. Nőtték a gyerekek és fogyott a kenyér. A büszke, nemes Keszezy Julianna nem panaszkodott. Szoptatott, főzött, mosott, varrt reánk és hordta az ebédet az ura után oda, ahol az éppen dolgozott. Az ötödik gyerek után lankadni kezdett acélos ereje. Levágta „földet söprő” aranyhaját, mert „nem ért rá megfésülni”. A fiait kellett reggelenként az iskolába készíteni, hogy azok ne csak a „legokosabbak”, hanem a „legcsinosabbak” is legyenek. Reggelenként belekapaszkodtam a fiúkba, hogy vigyenek engem is az iskolába. Mikor aztán becsapták előttem az iskola kapuját, leültem a kapu elé és ott pityeregtem, vagy aludtam, amíg a fiúk ki nem jöttek. A bátyáim azzal mulattak, hogy négy esztendőskoromban latin mondatokra tanítottak.

Gyönyörű anyám ekkor már sápadt, fáradt asszony volt. Napról-napra buzgóbban imádkozott az egészségéért. Közben éjjel is dolgozott: menyasszonyi kelengyét kézzel hímezett az olajmécs világánál. Gondosan befüggönyözte a szoba ablakát a téli kendőjével, nehogy a szomszédok megsajnálják.

Két végén gyűjtötte meg az élete gyertyáját és lobogott még egy esztendeig. Mikor közel érezte a végét, bekérte a szomszédasszonyát, a vele egy konyhán lakó özvegy Rudicsnéét és a hétfájdalmú Szűzanya képére kérte, hogy amint ő meghal, legyen az ura felesége és árváinak anyja. Akkor már hét gyermek sírt a haldokló anya ágya körül, ötöt közülük még volt ereje megáldani, az ötödiknek fejéről lehanyatlott áldó keze és kihűlt örökre. Ez az ötödik én voltam. Hosszan időzött reszkető keze a fejemen és merevedő ajakkal föl-föl sóhajtott: – Ó, csak ezt tudtam volna felnevelni! Ezek voltak utolsó szavai és az egyedüliek, amelyekre édesanyám szájából emlékszem. Se kép, se írás nem maradt róla.

Rég elporladt, mire én visszajutottam arra a helyre, ahol még emlékeztek rá. Akik nekem beszéltek róla, egy csöppet sem csodálkoztak volna, ha én mint királyné kerülök vissza a falunkba. Mikor az iskolájukat segítettem felépíteni, azt mondták: – Hát persze, a Keszezy Julis leánya!

Anyák, ha tudnátok, mekkora lelki egyensúly gyermekeiteknek egész életükre, ha mint anyjuk, egyúttal eszményképeik is vagytok, mint nekem az én édesanyám, ez a fölséges Ember. Az ambíció, a magasratörés ölte meg. Tőle örököltem, ami bennem ér valamit. A legcsodálatosabb lény volt az a falusi ács, az én édes apám, mindazon teremtesek között, akiket én valaha ismertem. Tőle örököltem színészi tehetségemet. A legnagyobb pozór volt minden komédiás között, akikkel a Sors összehozott, hogy az ő korbácsa alól kikerültem.

OSZK képtárház

RÉSZLETEK A NAPLÓJÁBÓL, AMELY „A BECSVÁGYÓ ÍRÁSAI” CÍMET VISELI

1916. augusztus 18.

Az egész elmúlt esztendőt fájdalmas munkában töltöttem. Több százszor szavaltam már katonáinkért és nekik. Ma küldtem a tízezredik zacskót a harctérre. Sajnos, darabja már négy koronámba kerül, tehát meg kell szorítanom a számát.

Még azt is meg kell érnem, hogy meg-megundorodom a jótékonyágtól is. Hallom, hogy a Zita-kórházban, ahová én egy esztendeig mindemet kihordtam, a háromezer zacskón kívül, a sebesültek szájából lopták ki a falatot a hivatalnokok: és hogyan tudok, hogyan kell szenvednem ezért a hazáért! Valahányszor a Himnusz éneklése alatt a nők sugdolóznak és vigyorognak, elviselhetetlen kínt érzek. Nem is bírom eltitkolni: kiömlök belőlem sértőn, keserűn.

Legutóbb azon a nyomorult Bicskén! Szegény nagylelkű, hős Vasadi-Balogh, beszélhettél a szerbiai huszonhétórás kálváriádról, amikor egy sziklaoldalhoz lapulva és kapaszkodva áll-

tátok a tüzelést, felülről. Huszonhét óra hosszat mozdulatlanul! És mikor e szent beszéd után a Himnuszt énekelték, az úgynevezett „hölgyek” olyan vihorászást vittek végbe, hogy nem bírtam haragommal, odamentem hozzájuk és rájuk förmedtem:

- A Himnusznakat énekeljüek!

És hangosan odakiáltottam az egész teremnek:

- Akiben hazaszeretet nincs, az nem érdemli meg, hogy hazája legyen, - sem nemzet, sem egyes ember. A hazaszeretet a nemzetek ereje. A nagy nemzetek nem szégyenlik a sovizmust, miért szégyenli éppen a kicsiny magyar! Hölgyeim, hazám leányai, gondoljanak Tolsztoj szavaira: háborúban mindig az a nemzet győz, amelynek emelkedettebb a lelki élete. És elmondtam még sok mindent. Mindazt, amit már oly sokszor, oly sok helyen sírtam ki a szívemből, mélységes fájdalomban. Amiért aztán a bicskei „hölgyek” is elmondhatták rólam: a vén bolond.

És ha valaki Krisztussá és Shakespeare-ré nő embertársai fölé, mi haszna? Mit ér el? Nem homokba írta-e a bölcsességet? Meggátolt-e bármelyik is csak egyetlen emberi alávalóságot? Megérdemelte-e őket az emberiség, mely íme, fiaival gyilkoltatja egymást?! Gyilkoltatja szakadatlanul, nagy tömegekben, gépekkel! Már két esztendeje. És nekem megvan a mindennapi teám és a mindennapi ebédem. Mivel érdemeltem ezt meg?

És mit érek el bőkezűséggel? Az emberek marnak és rágalmaznak, a legjobb esetben: elkerülnek, mert mindenneműt a sebesülteknek adom. Egytől sem kérek semmit, de kényelmetlen vagyok nekik, minthogy ők nem adnak.

1916. augusztus 28.

Nos, okos Wesselényi Istvánné, ott Kolozsvárt! Megszakítottad velem a levelezést, mert azt írtam másfél évvel ezelőtt, hogy azok az erdélyi mágnások a hazaárulók, akik az utóbbi tíz esztendő alatt hetvenkét millió forint ára földet adtak el az oláh takarékpénztáraknak. (Lásd: az erdélyi Gazdasági Egyesület titkárának statisztikai jelentését.) Nos, okos grófné! Hogy érzitek magatokat az oláh hadüzenet napján, miután már valamennyi aranyunkat benyelte a leggaládabb ellenség? Ó, oktalan magyar!

1916. augusztus 31.

Semmi sem képes elvonnai gondolataimat az őrjítő öldökléstől. Az emberek nevetgélnek, öltözködnek, sétálnak, van kedvük élni!

Szegény székelylek! Az oláhok már csak az utolsó maradványokat, az aggokat s a gyermekeket pusztíthatják! De hiszen Erdély az oláhoké! Az erdélyi földbirtokosok eladták nekik készpénzen!

A magyar kormány nem törődött alattvalói lelki életével. A magyar kormány egyesegyedül alattvalóinak lenyírandó gyapjával törődött. Legelőről azonban nem gondoskodott.

Az erdélyi mágnásoknak ma öngyilkosokká kellene lenniök szégyenletükben, hogy Erdély földjét eladták... Értük hal most meg az utolsó székely gyermek és aggastyán, fejszével a kezében. A magyar földesúr vagy el, vagy bérbe adja a földjét. Sem esze, sem szíve, sem energiája nincs a gazdálkodásra.

Csak addig tetszett neki a földbirtok, amíg kihajthatta rá a jobbágyságot, mint a barmot. A jobbágy a földet ingyen megmunkálta, a földesúr meg elharácsolta.

1916. szeptember 5.

Az ellenség hordái mindig szűkebbre szorítják az abroncsot az ország körül. Rettegve gondolunk a holnapra. Amikor otthonunkból fog kiűzni az ellenség!

Legelső, gyermekkori érzésem, epesztő vágyam az volt, hogy majd lesz egyszer egy szobám, melyben egyedül leszek, amelynek ajtaját magamra zárhatom. És kiküzdöttem, kidolgoztam magamnak gyönyörűséges otthonomat. És most életem kincsét, egyetlen kincsemet, otthonomat és függetlenségemet nem érezhetem többé biztonságban.

És az a sok virág körülöttem. Szeretnek és ünnepelnek. Ó, hogy szégyenlem magam.

1916. szeptember 11.

Az erdélyrészi menekülők jelentkezése.

A m. kir. belügyminiszter úr f. évi szeptember hó 7-én kelt 5.250. res. szám alatt kelt rendelkezésével a magyar szent korona országai Vörös Kereszt Egylet **Tudósító Irodáját Budapest (Váci-utca 38. sz.)** a romániai betörés következtében **menekült lakosság nyilvántartásával** és az érdeklődőkkel való közléssel bizta meg. Felhívom ez okból mindazokat, **akik valahol letelepednek, lakásukat, személyi adataikkal és állandó lakhelyükkel együtt jelentsék be** a Vörös Kereszt Egylet Tudósító Irodánál (Váci-utca 38.) Úgyszintén azok, **akik bármely hozzátartozójuk iránt érdeklődnek, forduljanak akár személyesen, akár pedig írásban** az adatok közlése mellett a **tudósító irodához.**

BÁRCZY
polgármester.

Hadtörténelmi Intézet és Múzeum fotótár

1916. szeptember 14.

Erdély népét úgy borították ki az otthonából, mint egy kasra való, ártatlan csibét, amely most csipogva szalad széjjel az országban. És nincs egy férfi, aki meglátná, hol a baj vagy a bűn? Aki az élete árán is segítené. Hogy nem undorodtak még meg a sok szép szónoklattól? Csodálkoznunk kell, hogy még megvagyunk.

1916. november 16.

Kellemetlenek, nem szeretni valók vagyunk mi magyarok. Vagy pöffeszkedünk, vagy túlzottan aláztosak vagyunk.

Augusztai főhercegasszony meghívott néhány százunkat a palotájába és egy valóban szép, új filmet mutatott be nekünk a kórháza javára – húsz koronáért. Nos, a meghívottak negyedrésze sem jött el. A nagy terem üres volt. A szívtelen, cinikus pestiek megszegyenítették azt az asszonyt, aki – nem tekintve azt, hogy lelkesen dolgozik a háború kezdete óta – felesége az egyetlen becsületes Habsburgnak, a derék, eszes és a magyart egyedül szerető Józsefünknek.

Kimutathattuk volna az egyetlen kedves hercegünk iránti rokonszenvünket, sőt hálánkat, – tüntetőleg kellett volna azt tennünk ő érte, aki szereti a magyart és magát is annak vallja. Szégyenlettem magamat ez előtt a Habsburg-asszony előtt valamennyiünkért.

1916. november 22.

Ezek a szörnyű esztendőket kellett hozzá, hogy arra is rájój-jek, hogy barátom, a kamarás, csakugyan: patkány. Semmit nem ad a sebesülteknek. Milliomos létére. Piha! Tegnap megint itt vacsorázott nálam a barátjával. És látta a tizenegyedik ezer zacskómat, amit a harctérre küldök. És nem kínált volna fel egy szegényke húszkoronást sem.

Gyümölcsce termett annyi, hogy ezrekért adott el belőle, de nekem nem küldött volna egy tucat almát sem. Hanem hívott, hogy a nyáron töltsék nála egy hetet, ami nekem kétszer annyiba került volna, mint amennyiből itthon megélek, az okatlan és utálatos magyar borraivalozási rendszer mellett. Meghívják az embert „vendégnek” és többre kerül, mintha az első hotelben élnék, mert részabadítanak az emberre öt-hat kapzsi cselédet.

A múlt emlékein szálldos a lelkem, mikor a ma rettentő ijedelmekkel van tele. Embervért iszik a föld és mi magyarok már csak öregeket és gyermekeket adhatunk neki. Igazi harcosaink már vagy a földben porladnak, vagy bénultan vándorolnak városainkban. Köröskörül gyűrűzött már bennünket minden ellenségünk és mi bármelyik napon hazátlanul ébredhetünk, mint földönfutók vagy halottak.

Ó Erdély! Ahol a vérontást egy gyermek belátásával meg lehetett volna előzni! De elvitték az oláh határról ezredeinket,

hogy olasz offenzívát csináljanak velük, és ott csúfosan megveressék őket. És mi öregek itthon ülünk és a fogainkat csikorgatjuk tehetetlenségünkben. Az én életem sohasem volt könnyű a béke szép idejében sem. Akkora kötelességérzettel születtem, hogy mindig a földre nyomott valami szörnyű felelősség súlya. Mintha a születésemmel egy rettenetes kötvényt írtam volna alá a sorsnak, hogy én rendet teremtek a földön, igazságot tegyek és meggyógyítsak minden bajt. Csak a színpadon pattant le a fejemről ez a szorító abroncs. Csak a színpadon voltam boldog...

Én mindig arra törekedtem, hogy az embereket fölemeljem abba a magasságba, ahová szerepeim engem is ragadtak. A legigazabbat adtam, azt az énemet, amely a legtöbbet ért bennem. Az voltam a színpadon, aki az életben szerettem volna lenni. Sikereim bizonyítják, hogy az emberek szívesen röpültek velem a megálmodott, igazabb világba.

(Jászai Mari emlékiratai. Sajtó alá rendezte: Lehel István. Rajzokkal ellátta: Haranghy Jenő. Kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest)